

PRVOTNE, IZGUBLJENE, PRETOPLJENE PASME KONJ V SLOVENIJI ¹

Andrej ŠALEHAR ², Metka ŽAN LOTRIČ ³, Klemen POTOČNIK ⁴

Delo je prispelo 15. septembra 2013, sprejeto 30. oktobra 2013.
Received September 15, 2013; accepted October 30, 2013.

Prvotne, izgubljene, pretopljene pasme konj v Sloveniji

O reji konj na Kranjskem je pisal že Valvasor (1689). Na več mestih v knjigi »Slava vojvodine Kranjske« piše tudi o kraškem konju. Druge pasme, ki so opisane v objavah do leta 1945, so noriški konj, lipicanskec, belgijski konj, ljutomerski kasač, medžimurski konj in drugi konji. Po odredbi kmetijskega ministrstva je bila nekdanja Dravska banovina, leta 1934 razdeljena v področje hladnokrvnih konj s tremi okoliši (medžimurski konj, srednje težki noriški konj, lahki noriški konj) in v dva pasemska okoliša toplokrvnih konj (amerikanski dirkač, lipicanec). Kraški konj je omenjen že v arhivski listini iz leta 1582. To so bili močni konji znani tudi po svoji dolgoživosti. Kraški konj je stara slovenska pasma, ki je od 16. stoletja dalje neposredno sodelovala pri nastanku lipicanca, pasma sama pa je izumrla. Bohinjski konj je bil visok, širok in močan. Pasma prvi omenja dr. Bleiweis (1855). Nastal naj bi na začetku 18. stol. z oplemenjevanjem domačih kobil z žrebci pasme nonius (ogrkimi žrebci). Prvotni stari bohinjski konj je izginil z uvajanjem težkih noriških žrebcev. Kobariški konj je bila težka vprežna pasma konj, ki so jo redili že od nekdaj v soški dolini in na njenem obrobju. Pasma je bila zelo čislana tudi v Furlaniji. Prva svetovna vojna je povsem premešala pasemsko strukturo in o usodi kobariškega konja po letu 1928 ni podatkov. Posavinjski konj, imenovan tudi savinjski, je bil vzgojen v Savinjski dolini. Nastal je s križanjem noriške in ardenske pasme konj. To je bil srednje težak konj, ki je tudi izumrl.

Ključne besede: konji / stare pasme / Slovenija / zgodovinski viri

The original, lost, graded-up horse breeds in Slovenia

Valvasor reported in 1689 about rearing horses in Carniola region. In some passages of the book "The Glory of the Duchy of Carniola" he was writing also about the Karst horse. Other horse breeds, mentioned in the publications until 1945 are the Noric horse, Lipizzan horse, Belgian horse, Ljutomer trotter, Medimurje horse and other breeds. By directive of the Ministry of Agriculture, the former Dravska Banovina, was in 1934 divided into the region of cold-blooded horses with three districts (Medimurje horse, medium heavy Noric horse, light Noric horse) and in two districts with warmblood horses (American racer and Lipizzaner). The Karst horse was mentioned in the historical records from 1582. These horses were strong animals famous for their longevity. The Karst horse breed is the old Slovenian breed, which directly participated in the formation of the Lipizzan horse from the 16. century onwards. The breed is extinct now. The Bohinj horse was tall, broad and powerful. The breed was first mentioned by Dr. Bleiweis in 1855. The origin of the breed dates in the early 18 century. The domestic mares were crossbred with stallions of Nonius breed (Hungarian stallions). With the introduction of heavy Norican stallions the original Bohinj horse disappeared. The Kobarid horse was a strong draft horse breed, previously bred in the Soška dolina and on its outskirts. The breed was highly appreciated also in the Friuli region. The First World War ruined the breed structure, and there is no available information about the Kobarid horse since 1928. The Posavinje horse was also called Savinje horse and was raised in Savinjska dolina. It was developed by crossing the Noric horse and Ardenes horse breeds. This medium heavy breed of horse is extinct too.

Key words: horses / old breeds / Slovenia / historical sources

¹ Prispevek je napisan na osnovi monografije »Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji – prvotne, izgubljene, pretopljene pasme«, urednik: Šalehar Andrej

² Univ. v Ljubljani, Biotehniška fak., Odd. za zootehniko, Groblje 3, SI-1230 Domžale, Slovenija, e-naslov: andrej.salehar@bf.uni-lj.si

³ Isti naslov kot 2, e-naslov: metka.zan@bf.uni-lj.si

⁴ Isti naslov kot 2, e-naslov: klemen.potocnik@bf.uni-lj.si

1 UVOD

Novak (1970) je zapisal, da je konja »uporabljalo plemstvo kot jezdno (pozneje tudi vozno) žival, na kmečkih gospodarstvih pa so ga uporabljali predvsem kot vprežno žival tako pri poljedelskem delu (oranje, vlečenje) kot pri vožnji in deloma pri mlačvi. Poseben pomen pa je imel konj v dobi tovarništva, za vojaške namene ... Od srede 18. stol. dalje je za izboljšanje konjereje v Avstriji vse bolj skrbela vlada zaradi vojaških potreb.« Konje so uporabljali kot pogonsko silo za različne naprave, v rudnikih in drugod. Upad rabe konj je povezan z naraščanjem motorizacije in v zadnjih desetletjih je v ospredju predvsem raba konj za športne dejavnosti.

Namen reje konj se je v teku stoletij zelo spreminjal in skladno s tem so se spreminjale in oblikovale pasme konj na območju Slovenije. Poleg lipicanskega konja in ljutomerskega kasača so v Sloveniji nastale tudi druge pasme konj: slovenski hladnokrvni konj, posavski konj. Nekaj slovenskih pasem konj pa je izumrlo ali pa so bile pretopljene. Namen tega sestavka je raziskati razvoj starih pasem konj v Sloveniji in zootehniško opredeliti izumrle slovenske pasme konj.

2 MATERIAL IN METODE DELA

Pri raziskovanju prvotnih, izgubljenih in pretopljenih pasem konj v Sloveniji smo poiskali in proučili številne zgodovinske vire, ki opisujejo živinorejo na območju Republike Slovenije. Glavni vir so predstavljali Prispevki k bibliografiji: Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah domačih živali – do leta 1945 (Šalehar, 2009), in Prispevki k bibliografiji: Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje (Šalehar, 2011), ki zajemajo obdobje do leta 1945. Vsa gradiva so dosegljiva tudi na spletni strani digitalne knjižnice Slovenije, DLIB.si. S pregledom teh del smo pridobili osnovne izhodiščne bibliografske podatke, ki so usmerjali naše delo pri pregledu gradiv in virov, ki so shranjeni po različnih knjižnicah v Sloveniji. Nekaj serijskih publikacij in knjig s področja živinoreje je dosegljivih v digitalni knjižnici Slovenije, DLIB.si, nekaj gradiv pa smo našli tudi v Arhivu Republike Slovenije. Zgodovinske vire smo iskali tudi preko COBIB.SI, vzajemne bibliografsko-kataložne baze podatkov NUK, v Katalogu 1774–1947 NUKa in v bazi Narodnega muzeja Slovenije ter po katalogih in bazah drugih knjižnic. Veliko knjig in objav s področja konjereje smo našli tudi v knjižnici Oddelka za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani in v drugih slovenskih knjižnicah.

3 REZULTATI

3.1 SPLOŠNO O STARIH PASMAM KONJ

Razvoj konjereje v Sloveniji opisujejo Stefančič (1951, 1966), Novak (1970) in drugi. O konjereji na Kranjskem piše tudi Valvasor (1689). V drugi knjigi na strani 112 poroča o živinoreji na Gorenjskem: »Na Gorenjskem redijo veliko živine: ovce, koze, vole in posebno veliko lepih konj«. V X. poglavju v drugi knjigi na str. 136 pa je Valvasor (1689) zapisal: »Tam vzredijo veliko število prelepih konj, ki jih vodijo na pašnike v Italijo in tam prodajo. Te konje običajno narobe (to je prav preveč) krmijo in jih zato doma kaj dosti ne uporabljajo. Kajti kranjsko plemstvo uporablja samo koroške in večinoma hrvaške ali turške konje«. Zanimiv zapis v povezavi s konji je tudi v Valvasorjevi enajsti knjigi na strani 410: »Preizkus konj z zvonovi: Imeli so tudi navado, da so z zvonjenjem zvončkov preizkušali pogum in naravo konj, namreč ali se bi splašili in ali bi zdržali hrup bitke«.

Novak (1970) piše, da je od sredine 18. stoletja dalje za izboljšanje konjereje v Avstriji vse bolj skrbela vlada zaradi vojaških potreb. Prepovedano je bilo pripuščanje nelicenciranih žrebcev, in obvezno je bilo vsakoletno pregledovanje konj (komisije za premiranje). Omenjene so pasme: ljutomerski kasač, noriški konj, belgijski konj, lipicanski konj, medžimurski konj in drugi. Hlubek (1846) ugotavlja, da je na Štajerskem v reji težki zgornje štajerski ali noriški konj. Drugi konji so potomci državnih žrebcev, najmanjše konje pa redijo v celjskem okraju. Zalokar (1854) omenja solnograške konje, ki so veliko vredni za težko vožnjo. Konje deli po namenu rabe v:

- velike težke konje,
- konje za kmetovanje,
- konje za ježo,
- in konje za tek, za kočije.

Bleiweis (1855) piše, da so najboljši konji na Gorenjskem in najslabši na Notranjskem. Hvali lipicanske konje. V knjigi »Nauk od reje domače živine« (1858) Bleiweis med opisi številnih pasem konj omenja tudi »štajarskega« konja, ki je močan in težak ter prav dober za počasno in težko vprego in »lipičane« (lipicanske konje), ki so lepi konji s trdnimi kostmi ter urni in trpežni. Še obširneje je Bleiweis (1871) opisal konje in konjske pasme v drugi knjigi »Nauk o umni živinoreji«. Ponovno je predstavil »lipičane«, za katere piše, da »so lepi žlahni konji s trdnimi kostmi in posebno trdnimi kopiti, imajo tanko glavo, so urni in trpežni«. Predstavil je tudi noriškega konja, ki je izhajal iz gornjega Štajerskega in je bil najtežji konj »našega cesarstva. On je močen in težak, ima debelo glavo, velika ušesa, široke prsi, širok život, debele noge in večkrat plošnjata kopita«. Poročilo o občnem zboru konjerejskega odseka seznanja s »premovanji« konj v

letu 1880 v Šentjerneju (pasma ni navedena), Cerknici (potomstvo lipiškega plemena), Kranju (noriško pleme) in Ljubljani (pasma »premovanih« konj ni zapisana) (Poročilo o občnem zboru ..., 1881). V letu 1881 so bila »premovanja« v Ribnici (večinoma konji lažje vrste lipiške krvi), Šentjerneju (konji so bili največ srednje težkega vprežnega plemena Anglo-normanskih žrebcev mešane krvi), Vrhnikih (pasma ni zapisana, piše pa, da so bile kobile čvrste, precej velike, široke in globoke, s primerno podstavo in hojo) in Kranju (noriško pleme).

Kramer (1887) piše: »Naši domači konji niso posebne vrednosti, torej se gospodarji in posebno vlade uže dalj časa trudijo, da bi vpeljale v deželo boljše pasme, s katerimi se križa naša domača pasma, ki se tako zboljšuje. Najvažnejše konjske pasme, s katerimi se zboljšuje domača pasma, so: Arabski konj, Angleški konj in Noriški konj«. Dular (1895) opisuje konje avstrijsko-ogrške države. Zanimiva je že prva predstavitev: Pincgavski ali noriški konj. Avtor poučuje o sorodnosti med pasmami in kako so se pincgavski konji (noriški konji iz okraja Pinzgau) razširili tudi po Gorenjskem in deloma po Goriškem. V nadaljevanju piše »V tržaški okolici in na Notranjskem imajo precej lepe, deloma požlahtnjene konje, ktere so zboljšali žrebci plemenjaki iz dvorne kobilarne v Lipici in Prestranku«. Opisuje tudi nastanek lipicanskega konja, a med pasmami iz katerih je nastal, kraški konj ni omenjen.

O prvem konjskem sejmu dne 2. avgusta 1897 v Novem mestu, je bil v Novicah objavljen daljši članek, kjer je zapisano, da je bila predstavljena dolenska konjska reja s poudarkom na tem, da je premalo čvrstih konj noriške pasme, konjerejci pa zahtevajo uvedbo pasme konj iz Savinjske doline (Konjereja, 1897).

Kmetovalec poroča, da je kmetijsko ministrstvo izdalo odredbo za razvoj konjereje na Kranjskem. Deželo so razdelili z ozirom na konjerejo v štiri pokrajine (Okrožnica ..., 1898):

1. pokrajina za težko noriško pasmo konj (okraji Radovljica, Kranj in Kamnik),
2. pokrajina za težko konjsko pasmo za težko vožnjo (okraji Ljubljana okolica, Logatec, Idrija, Litija),
3. pokrajina za srednje težko konjsko pasmo za ježo in vožnjo (okraji Krško, Novo Mesto, Lož, Cerknica),
4. pokrajina za lahke konje za ježo in hitro vožnjo (okraji Postojna, Kočevje in Črnomelj).

Juvan (1909) v Gospodarskem glasniku za Štajersko seznanja s sklepi Osrednjega sveta za konjerejo o določitvi štirih velikih plemenskih okolišev. Prvi je Kraški okoliš, kamor je uvrščen južni del Kranjske, kjer je področje toplokrvnih konj (lipicanci, orientalski konji). Drugi

okoliš so Alpske dežele, kjer sta uvrščeni tudi Kranjska in Štajerska. Tu je bila določena reja noriškega konja.

V Konjerejcu so objavili dolg sestavek z naslovom »Naši noriki« z navodili za njihovo rejo in z opisom pasme, ki je stara pasma težkih konj, ki se omenja že v rimskih časih (Naši noriki, 1912 in 1913). Članek z istim naslovom je bil objavljen leta 1916 v Gospodarskem glasniku za Štajersko (Naši noriki, 1916). Omenja se tudi alpski konj, ki da je »eden izmed najdragocenejših produktov cele monarhije ... najboljši težki konj sveta« Sustič (1926) piše o reji težke noriške pasme na Gorenjskem.

O »licencovanju« v Međimurju, ki je bilo v Prelogu in v Čakovcu so poročali v Konjerejcu (Licencovanje ..., 1926). Na prvo je bilo pripeljanih 48 žrebcev (od tega jih je bilo licenciranih 23) in na drugo 36 žrebcev (od tega jih je bilo licenciranih 20), med njimi je bilo nekaj originalnih belgijcev. Za plemenjake se po prvi svetovni vojni ni vodila nobena rejska dokumentacija, kar je bila po mnenju komisije velika pomanjkljivost.

V Konjerejcu so v dveh objavah predstavili nastanek pasme nonius in njene najpomembnejše značilnosti (Znaki ..., 1926 in Šl. Nonius, 1927). Znani so bili trije tipi noniusa: težki tip noniusa, srednje težak nonius (nastal je s križanjem težkega noniusa s čistokrvnimi angleži) in mali, lahki noniusi (zelo vztrajni in hitri konji).

V slavnostni številki ob petdesetletnici izhajanja »Kmetovalca« je Veble (1934) opisal konjerejo v Dravski banovini. Uvodoma je opozoril na pestrost konjskih pasem, »kjer se lahko najde«: belgijca, norika od hladnokrvnih pasem, od toplokrvnih pa arabca, angleža, njihove polkrvce, amerikanca, noniusa, furiosa, przedswita, gidrana in lipicanca. Po obširni razpravi o potrebi po spremembi konjereje je zaključil, da je treba v Dravski banovini zaradi podnebnih razmer rediti toplokrvne (lipicanec) in hladnokrvne konjske pasme (norik srednje-težkega in lažjega tipa).

V Murski krajini so objavili serijo člankov povezanih s konjerejo v Prekmurju (Konjereja ..., 1933). Predstavljeno je bilo stanje konjereje potem, ko je zelo čislana in za Prekmurje primerne konja (Medžimurskega konja) nadomestil težki belgijski konj. Na zborovanju konjerejcev dne 12. februarja 1933 v Murski Soboti so sprejeli resolucijo, kjer so zahtevali, da se uradno za ta okoliš priznana pasma belgijec črta. »Drage belgijske žrebce pa naj nadomestijo Nonius žrebci, s katerimi se bo postopoma vzgojila Prekmurju primerna konjska pasma. Tukajšnji prejšnji konj, poznan in cenjen daleč po svetu pod imenom Medjimurec je z importiranimi belgijskimi plemenjaki uničen, tako da se ga ne da več rešiti«. O tej zahtevi prekmurskih konjerejcev je poročal tudi Šerbec (1933) v Kmetovalecu. Resoluciji so se pozneje zoperstavili nekateri prekmurski konjerejci, ki pa strokovnega

mnenja, da je treba vpeljati noniusa, niso spremenili in obširno je to utemeljil Kūhar (1933). Podgrajski (1935) je podrobno opisal medjimurskega konja. Ločil je dva tipa: lažji in težji tip ter predstavil nastanek obeh.

Veble (1934) je v letnem poročilu za leto 1934 podal pregled banovinskih žrebcev na banovinskih plemenitih postajah in v zasebni rabi, ki so bili naslednjih pasem: noričan, ameriški kasač, haflinger, lipicanec, belgijec, normanec in križanci. Veble (1936) je v poročilu za leto 1936 v pregledu žrebcev naštel poleg teh pasem še pasmi: nonius in medžimurec. Veble (1934) je poročal o konjerejski anketi, ki je potekala 12. marca 1934. Glede pasem konj v dravski banovini so tako odločili, da se ohrani norik, lažji tip norika ali celo nonius, medjimurski konj, amerikanci (kasači) in lipicanci. O sklepah te konjerejske ankete in odločitvah glede pasem konj je pisal tudi Oblak (1938, 1939).

Veble (1934, 1936) je objavil dva sestavka o zakonskih osnovah konjereje. Predstavil je pravilnike, ki so bili sprejeti na osnovi določil zakona o pospeševanju živinoreje iz leta 1929. Za našo razpravo je pomemben »Pravilnik o pasemskem rajoniranju konjereje v Dravski banovini«, kjer so določili dva pasemska okoliša toplokrvne pasme (ameriški dirkač in lipicanec) in tri pasemske okoliše za hladnokrvne pasme (medjimurski konj, srednje težki noriški konj in lahki noriški konj).

O pasmah konj v Sloveniji je podrobno pisal Hinterlechner (1937). V Sloveniji so bile naslednje pasme: težki konji (noričan, belgijec), srednje težki konji (savinjski konj, nonijec, haflinger) in lahki konji (lipicanec, arabski konj, angleški polnokrvni konj, ameriški dirkač).

Leto dni pred koncem druge svetovne vojne je Oblak (1944) v članku »Obnova konjereje« razpravljal o povojni obnovi kmetijstva ter pri tem poudaril pomen delovne živine, predvsem konj in zadostne količine hlevskega gnoja. Poudarja, da je potrebno že sedaj v času vojne obrežiti čim več kobil. Glede pasem je svetoval lažji tip noričana, za nekatere kraje je omenjal lipicanca, ki pa bi moral biti malo močnejši.

3.2 IZUMRLE PASME KONJ

3.2.1 KRAŠKI KONJ

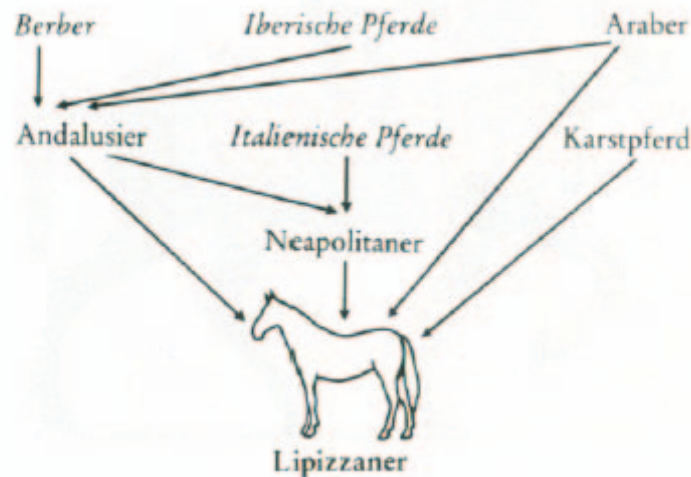
Ime kraški konj odkriva, da je ta pasma konj doma na Krasu. Omenjajo jo številni viri, ki poudarjajo njeno pomembno vlogo pri nastanku lipicanske pasme konj. Arhiv Republike Slovenije hrani listino iz leta 1582, kjer je zapisano, da avstrijski nadvojvoda Karel naroča šest lepih kraških kobil. Valvasor (1689) je pisal o kraških konjih v knjigi Slava vojvodine Kranjske (tretja knjiga, str. 437): »Med konji hvalijo po vsej Evropi kraške, ki jih goji-

jo na Kranjskem – zaradi njihove vzdržljivosti: kajti živijo dolgo in prav dolgo vztrajno prenašajo tako delo kot tudi ježo. Saj jih potem tudi, ko so še mladi, privadijo na to, ko jih pasejo po samih kamnih in skalah«. Nadalje Valvasor (1689) piše v poglavju o Notranjski v II. knjigi na 263. strani naslednje: » ... Na nekaterih krajih se sicer človek lahko par milj daleč ozira okoli sebe, vendar vidi vse sivo in malo zelenega. Ponekod med kamni pa le raste najlepša in najplemenitejša trava, ki služi živini za pašo. Prebivalci namreč na nekaterih krajih redijo veliko živine. In tu vzrejajo kar najboljše konje, ki jih imenujejo kraški konji in jih izvažajo v vso Evropo. Prav zato ima kraljevo-cesarsko veličanstvo na Krasu lastno kobilarno v Lipici, kot imenujejo ta kos dežele, sicer na Tržaškem, vendar takoj na kranjski meji.« In v XI. knjigi na 304. strani pri gradu Klana: »In Nemeč ima res dosti razloga za svoje začudenje, kajti z nemških konjem ni mogoče priti preko tega terena, ker ni navajen na take neravne poti in tudi ni vzgojen za tako vzdržljivost. Če človek jaha iz Ljubljane do Št. Vida na Reki (danes Reka) po ravni deželni cesti z nemškim konjem, je ta konj potem čisto zvit, trd in ni več sposoben, da bi šel naprej. Toda naši deželni konji, zlasti kraški konji, hrvaški konji in konji iz predelov, ki mejijo na Dalmacijo, pa tudi turški konji, so na take razmere navajeni in gredo mirno naprej, kot da gre za ravno polje«.

O kraških konjih je leta 1828 v sestavku »Das k.k. Karstner Hof-Gestütte Lippizza und dessen Filiale Prästraneg« pisal Illyrisches Blatt (1828): »Narava je mačevska na tem območju do poljedelstva, ki pa je zelo primerno za rejo ovac in konj. Tukajšnje konje so zaradi hitrosti, moči in vzdržljivosti iskali za vojaške potrebe že Rimljani. Že Dionis naj bi na ustju Timava uredil rejo konj in mul«.

O »visoko cenjenih Kraških konjih« so v opisu Vremske doline pisali v Kmetijskih in rokodelskih novicah (Iz Vremske doline ..., 1852). Bleiweis (1871) pri opisu konj v svoji knjigi »Nauk o umni živinoreji« pod črto sporoča: »Slovani so od nekdanj sloveli kot izvrstni konjerejci. Že Homer hvali mule in konje Venetov (Slovenov), kateri so pri svojem preseljevanju iz azijanske pradolovine v mali Aziji v tako zvani Paflagoniji ob severnem primorju črnega morja zaostali. Tudi Veneti ob Adriji stanujoči so redili izvrstne konje, in že za Rimljanov je slovela ergolia (Gestütt, kobilarna) blizu Akvileje, brž ko ne na Krasu v današnji Lipici. Stari letopisci radi trdijo, da se je v Lipici ohranila še »pleha« starovenetskih konj«.

V monografiji »Das K. K. Hofgestüt Lippizza: 1580–1880«, ki je bila izdana ob tristoletnici kobilarne (Das K. K. Hofgestüt ..., 1880) je zapisano, da so imeli knezi Auerspergi v Postojni (Adelsberg) odlično kobilarno kraške pasme. V nadaljevanju je zapisan Stubenbergov opis kraških konj: »Zelo slavni so bili konji s Krasa, tako zaradi njihove moči, kakor tudi njihove dolgoživo-

Slika 1: Genealogija lipicanskega konja (Nürnberg, 1993, str. 7): Andalusier – andaluzijski konj, Araber – arabski konj, Berber – berberski konj, Iberische Pferde – iberski konji, Italienische Pferde – italijanski konji, Karstpferd – kraški konj, Lipizzaner – lipicanec, Neapolitaner – neapolitanski konj

Figure 1: Genealogy of Lipizzan horse (Nürnberg, 1993, str. 7): Andalusier – Andalusian horse, Araber – Arab, Berber – Barb, Iberische Pferde – Iberian horse, Italienische Pferde – Italian horse, Karstpferd – Karst horse, Lipizzaner – Lipizzan horse, Neapolitaner – Neapolitan horse

sti, da so pogosto še pri starosti tridesetih let sposobni za delo.« Gospodarski list poroča, da je bila kobilarne v Postojni opuščena leta 1736 (Državno posestvo ..., 1923).

Ob tristoletnici Kobilarne Lipice so Kmetijske in rokodelske novice zapisale (V spomin ..., 1880): »Kobilstvo v Lipici je leta 1580 ustanovil tedanji vladar Notranje Avstrije nadvojvoda Karel, kajti izvrstni kraški konji so sloveli uže v predrimskem času in še danes je Lipiško kobilstvo imenitno.« V časopisu Slovenski narod je izšel daljši sestavek »Kraške dvorne kobilarne«, kjer uvodoma piše: »Uže za časa Rimljanov so sloveli kraški konji zaradi svoje moči, posebne vrline ter vstrajnosti, in še danes si je ohranilo to pleme svoje dobro ime« (Kraške dvorne ..., 1880). Edinost v krajši notici obvešča o praznovanju 300-letnice kobilarne v Lipici, ki jo je ustanovil nadvojvoda Karel, ker so »kraški konji od nekdaj jako sloveli« (C. kr. Dvorno kobilišče ..., 1880). Skalovič (1880a) je v Edinosti objavil daljši sestavek z naslovom »Iz Kraške bisage«, v katerem omenja tudi Valvasorjeve zapise in pravi: »Na Krasu se izreja plemenita vrsta konj, imenitni kraški konji so po vsej Evropi znani. Prav zato je c. k. konjušnica na Krasu v Lipici, kakor pravijo temu kraju v tržaški okolici, ne daleč od kranjske meje.« Skalovič (1880) v drugem sestavku piše: »Konji in kobile v Lipici in Prestranku, (katerih je neki okoli 159) so bili prvotno španjskega plemena pomešanega s kraškim, potem so še angleško in arabsko pleme privedli. Služijo za jahanje in za vprego kočij najvišje vladarske obitelji.«

Ob 350 letnici kobilarne Lipica je Turk (1930a) zapisal, da je slovenski Kras pradomovina kraškega konja

ali Lipicanca. Kobile domače kraške pasme so plemenili s španskimi in arabskimi žrebci. Tako je tekom desetletij nastala lipicanska pasma.

V Kmetovalcu je Turk (1930b) poročal »O 350 letnici Lipicanca« in tam piše, da je bilo leta 1580 »brez dvoma v tej kobilarni več ali manj kobil domačega kraškega plemena in slovenske reje, vsaj se je imenoval ta rod dolgo časa »kraški konj«, ki je uže za časa starih Rimljanov, posebno v dobi Rimskih cesarjev, igral veliko vlogo pri osvojitvi sveta pod starorimskim orlom«.

Nürnberg (1993) je predstavil genealogijo lipicanskega konja, kjer je nazorno predstavljena vloga kraških konj pri nastanku lipicanskega konja:

3.2.2 BOHINJSKI KONJ

Novak (1970) je zapisal: »Na Gorenjskem je bil bohinjski konj posebna zvrst alpskega konja in je postal zlasti primeren za tovorjenje ter za pašo v gorah. Odlikoval se je po velikih močnih kosteh, drobnejšem vratu in pošinjenem križu«. Prvo omembo pasme smo našli v knjižici »Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem«, ki jo je napisal Bleiweis (1855). Po statističnem popisu iz leta 1851 je bilo na Kranjskem 20269 konj od tega 6480 kobil, 13234 konj, 88 žrebcev in 467 žrebet. Pri opisu konj na Kranjskem je zapisano, da se najboljši nahajajo na Gorenjskem – blejska in bohinjska težka pasma. V knjigi »Nauk o umni živinoreji« (1871) je Bleiweis zapisal: »Iz

noriškega (gorno-štajarskega konja) so se zaplodili težki konji bližnjega Koroškega in menda tudi kranjskega Bohinja, ki so nekdanji imenitni težki konji bili».

V Kmetijskih in rokodelskih novicah so leta 1872 pisali, da je Bohinjski konj visok, širok in močan, da bi Triglav pretegnil in ga je veselje gledati (Iz Bohinja ..., 1872). Leto kasneje pa so zapisali, da so tudi Bohinjski konji že tako imenitni, da jih koroški gospodarji radi drago plačujejo (Iz Bohinja..., 1873). Iz Kmetijskih in rokodelskih novic razberemo tudi, da je cesarska vlada verjetno na pobudo deželne komisije dodeljevala konje v okraje (Iz Bohinja..., 1873). Tako so Bohinjci leta 1873 dobili dva plemenska žrebca pincgavske pasme za oplemenjevanje domačih kobil. Ker pa pincgavska pasma konj izvira iz avstrijskih pokrajin, kjer je bila nekoč rimska provinca "Noricum" in seveda noriški konj, lahko na podlagi tega zapisa povzamemo, da stari bohinjci konj izvira iz težke noriške pasme konj. Kramer (1887) meni, da so se od noriškega (zgornjo-štajarskega) konja zaplodili težki koroški in menda tudi bohinjci, ki sta bila nekdanji imenitna težka konja.

Pirc (1920) je v prispevku »Star bohinjci konj« opisal izvor bohinjkega konja. Kritično so ga presodili Cividini in sod. (2009). Bohinjske konje omenjajo tudi Porenta (1875), Slovenec (Iz Bohinja, 1899), Slovenski narod (Otvoritev kočje ..., 1901), Jutro (Izlet ..., 1939) in Planinski vestnik (Trilerjeva ..., 1991).

3.3.3 KOBARIŠKI KONJ

Gabršič (1907) je v Soči v treh nadaljevanjih objavil članek z naslovom »Obdarovanje konj na Tolminskem«. V njem je med drugim poudaril: »Naši konji so bili v prejšnjih letih in tudi še od leta 1870 – 1880, v sosednih kronovinah in tudi v sedanjih laških na jako dobrem glas«.

Zanimiva je novica, ki jo je objavila Soča in seznanja, da je deželno kmetijsko društvo v Vidmu izdalo brošuro »Il cavallo caporetano (kobariški konj)« v kateri

hvali in priporoča konje iz kobariškega okraja. Brošura bo koristila, ker se je s tem dvignila cena kobariških konj po trgih v Vidmu in Čedadu. V brošuri so slike kobariških konj, ... Dostavljamo, da razpošiljajo iz Vidma slovenske lepake v naša kobariška županstva, da bi privabili tim več prodajalcev konj s Kobariškega« (Deželno ..., 1909). V novici je tudi spodbuda, da bi tudi goriški deželni odbor v Gorici poskrbel za tako brošuro. Soča je objavila vest o velikem sejmu za konje v Vidmu na Furlanskem, da je županstvo v laškem Vidmu poslalo med Slovence v goriških gorah slovenske letake za sejem ter da v Vidmu slovijo kobariški konji (Veliki sejem ..., 1909). Je pa pri tem namesto Udine zapisan Videm, kar je naletelo med Lahi na splošno negodovanje.

Primorski gospodar, list za pospeševanje kmetijstva v slovenskem Primorju, ki ga je izdajalo »Goriško kmetijsko društvo«, je leta 1909 objavil v dveh nadaljevanjih članek o kobariškem konju (Selan, 1909). To je skrajšani prevod sestavka, ki je bil objavljen v »Bolletino dell'Associazione Agraria Friulana«. Podrobno je opisana težka vprežna konjska pasma, ki so jo v in na obrobju soške doline redili že od nekdanji in je znana pod imenom kobariška ali tolminska pasma. To je pasma hladnokrvnih noriških konj. Objavljen je opis kobariškega konja, ki je krepak, z močnim mišičnim telesom, z globokimi in širokimi prsmi in globokim trebuhom. Ima krepke in žilave noge z ne prevelikimi čvrstimi kopiti. Po barvi dlake so prami, fuksi in belci, redkeje pa plavci.

V nadaljevanju Selan (1909) seznanja, da se je v zadnjih letih (1904 – 1906) zmanjšal obseg konjereje. Vzroke išče v tem, da vlada v letih 1902 – 1904 ni poslala v Kobarid nobenega državnega žrebca, ker je bila takrat pokrajina okužena s konjsko smrkavostjo, da ni nobenega pravega središča, kjer bi se naročale živali te pasme, zaradi velikega zanimanja koroških konjskih trgovcev, razdelitve občinskih pašnikov in prodaje domačih kobil.

Primorski gospodar poroča, da so v Vidmu ustanovili žrebčarsko postajo in da so tamkajšnji konjerejci nakupili lepe kobile, med njimi tudi kobariške pasme (Kobariški konj ..., 1909). Tedanji pomen in priljublje-

Konji kobariške pasme imajo naslednje poprečne mere:

	Visokost m	Prsni obseg m	Obseg golenice cm	Razmerje med kopitom in oprsem
Žrebec	1·99	2·10	26	1 : 8
Kobila	1·55	1·98	23	1 : 8·2

Izmed konj, od katerih se zahteva, da ročno opravljajo težke voznje, je kobariški konj prizuan kot dober, Skratka kobariški konj je pravi tip kmetijskega konja.

Slika 2: Opis kobariškega konja, (Selan, 1909a)

Figure 2: Description of Kobarid horse (Selan, 1909a)

Slika 3: Kobile in žrebe kobariške pasme, (Selan, 1909b)
Figure 3: Mares and foal of the Kobarid horse (Selan, 1909b)

nost kobariškega konja dokazuje tudi namera in vabilo furlanskega konjerejskega društva, da bi slovenski posestniki pristopili k njihovem društvu. Živinorejski odsek Goriškega kmetijskega društva, kakor poroča Primorski gospodar, te namere ni sprejel, ampak je sklenil, da se pri njihovem društvu osnuje poseben konjerejski odsek ter je s posebno prošnjo za to pisno zaprosil c. kr. namestništvo v Trstu (Kobariški konj ..., 1909). Prošnja je bila ugodno rešena. Primorski gospodar (Za povzdigo ..., 1909) objavlja vest o seji konjerejskega odseka Goriškega kmetijskega društva dne 17. novembra 1909. Posebna zanimivost v sestavku je: »K tej seji je prinesel g. Ivan Gruntar, župan iz Kobarida fotografične slike konj kobariške pasme in predlagal v seji, naj bi se kaj ukrenilo tudi za povzdigo konjereje s kobariškim konjem. Slike, ki jih je dal napraviti prej omenjeni gospod, so jako potrdile opravičenje te zahteve...«. Primorski gospodar poroča o ustanovitvi konjerejskega društva za Tolminsko (Ustanovitev ..., 1910). Primorski gospodar (Zapisnik ..., 1910) in Soča (Kmetijsko društvo ..., 1910) sta objavila zapisnik seje osrednjega odbora »Goriškega kmetijskega društva« z dne 2. julija 1910. V zapisniku je zapisano: »Konjerejski odsek je imel več sej, v katerih se je v glavnem posvetovalo na kakšni podlagi naj bi se pričelo delati v prid konjereji. Sklep in uspeh posvetovanja je ta, da ostane konjerejski odsek društva v veljavi in da se ustanovi konjerejsko društvo za rejo kobariškega konja; to društvo ima že potrjena pravila in bode pričelo poslovati v kratkem«.

V poročilu o občnem zboru Kmetijskega društva za Goriško piše, da so razpravljali tudi o konjereji (Kmetijsko društvo ..., 1910): »Za povzdigo konjereje se je ustanovilo posebno konjerejsko društvo, ki prične v kratkem delovati, ker se je izkazalo, da bi se samo s samostojnim odsekom ne moglo izhajati radi posebnih razmer, ki vladajo pri nas. Imamo kot znano v naših hribih prastaro rejo kobariškega konja, ki je mrzle krvi, v ostalem delu dežele pa se naslanja konjereja na vročekrvno pasmo ... kobariški konj je nekdanj slovel daleč po svetu po svojih vrlinah kot težka vprežna žival. Reja istega pa je skoraj

propadla, ker ni dobila od merodajnih strani potrebne podpore in vzpodbude ... vzlic temu pa je to pleme doma in v bližnji Italiji visoko čislano in želeli bi bilo, da bode delovanje društva za povzdigo te živali imelo ugodne uspehe«. Sprejeta je bila resolucija, kjer so med drugim zapisali:

»Opozarja se vis. vlada, da obstoji vže od pamtiveka v gorskem delu Goriške reja hladnokravnega kobariškega konja, pasmine noriškega, ki je za te kraje neprecenljive vrednosti kot težka vprežna žival; priznava se, da je ta konjereja v zadnjem času zelo nazadovala; zagotavlja se pa, da bi se z razmeroma malim trudom in žrtvami reja kobariškega konja kot tacega zopet oživel; protestira se odločno proti upeljavi belgijskega konja v omenjene okraje, ker bi tu ne uspevali in bi ne bil uporaben; pozivlja se vis. vlada, da s potrebnimi denarnimi sredstvi pospeši zopetni razvoj reje kobariškega konja«.

Leta 1911 so objavili članek ob petdesetletnici delovanja deželnega zbora in v njem je kritična presoja njenega odnosa do kobariškega konja (50 let delovanja ..., 1911): »Kobariški konj je slovel. V sosedni Italiji vedo dobro ceniti kobariškega konja; pridno so kupovali in še kupujejo konje s Kobariškega ter jih vodijo v Italijo; italijanska vlada je hotela potom kmetijskega društva v Vidmu kupiti na Kobariškem celo svet za konjerejo — ali kaj je storil goriški deželni zbor za ohranitev in gojitev konjereje na Kobariškem, bogatega, vira dohodkov za živinorejo? Nič!«

Leta 1911 je Primorski gospodar objavil Zapisnik ustanovnega občnega zbora Konjerejskega društva, ki je bil 7. maja 1911 (Zapisnik ..., 1911). Pri zadnji točki je navzoči c. k. polkovnik Ableitinger podal predloge, kako je treba ravnati, da se konjereja v hribih izboljša. Priporočal je rejo konj noriške pasme in podprl ustanovitev konjerejskega društva.

V članku Reja drobnice na Goriškem je v Primorskem gospodarju med drugim zapisano: »...Tu so se nekdanj brigali tudi za vzgajanje tako zvanih kobariških konj, do katerih so imeli furlanski kmetovalci posebno zaupanje; a sedaj pojema to domače pleme in se poizgublja čedalje bolj...« (Reja drobnice ..., 1913). Slovenski narod v notici Kobarid poroča, da je na Kobariškem cvetela konjereja in da so kobariške konje za drag denar prodajali v Italijo (Kobarid, 1915). Pirc (1920) v članku »Stari bohinjki konj« omenja tudi tolminskega konja, ki je bil konj noriške pasme.

Prva svetovna vojna je imela velik vpliv na konjerejo in tudi na kobariškega konja. Jutro s kratko notico obvešča, da bo v Kobaridu razstava goveje živine belanske pasme skupaj z razstavo žrebet kobariške pasme (Razstava, 1925). Na koncu dodaja, da so svoj čas kobariški konji zelo sloveli. V Gospodarskem vestniku (1925) je objavlj-

Slika 4: Žrebeta kobariške pasme, (Dve sliki ..., 1927)
Figure 4: Foals of the Kobarid horse breed (Dve sliki ..., 1927)

no poročilo o poteku razstave živine v Kobaridu in na razstavo je bilo privedenih 34 žrebet kobariške pasme. O tej razstavi piše tudi Gospodarski list (Dr. M-G.F., 1925), ki je objavil program in pravilnik razstave. Gospodarski list v kratkem sestavku poroča, da je »bila pred vojno po Furlaniji razširjena vrsta konj, ki ni bila zelo nagla, pač pa zelo dobra za delo. Med vojno so skoraj vsi ti konji zginili, kar je bilo tudi umljivo. Po vojni so tu ostali konji številnih pasem, prignanih iz različnih pokrajin bivše Avstro-ogrške, pa tudi iz Rusije, Nemčije, Balkana in od drugod« (Furlanski konji, 1926). V nadaljevanju poroča, da je več glasov, da se mora obnoviti znana kobariška pasma konj, ki je med vojno skoraj izginila in objavljen je razpis ter pravilnik za jesenske razstave mladih bikov belanske in žrebet kobariške pasme.

O razstavi mladih bikov in žrebet v Kobaridu in Tolminu poroča Gospodarski list in na začetku poročila je zapisano: »Zadnja razstava bikov rdeče cikaste hribovske pasme je zopet pokazala, da je gornja Soška dolina ustvarjena za središče, ki naj bi odgajalo plemensko živino in preskrbovalo vse območje rdeče cikaste gorske pasme s plemenskimi biki in furlansko nižino s kobariškimi žrebeti« (Ravnik, 1925). O tej razstavi je objavljen zapis tudi v Gospodarskem vestniku (F.G., 1926) V Gospodarskem vestniku pa je objavljena slika žrebet, ki so bila odlikovana na razstavi 15. novembra 1926 v Tolminu (Dve sliki ..., 1927).

Leta 1928 je bil velik italijanski pregon slovenskega časopisja in ukinjeni so bili tudi slovenski strokovni časopisi. O nadaljnji usodi kobariškega konja ni bilo najdenih poročil.

3.3.4 POSAVINJSKI (SAVINJSKI) KONJ

Na sedežu štajerskega konjerejskega društva v Gradcu so leta 1880 celotno deželo razdelili v pet konjerejskih okrajev in v petem so bili kraji ob Savinji in gor-

nji Dravi, ki jih »Poročilo o petem konjerejskem okrogu Štajerskem« v nadaljevanju obrazloži: »... tukaj redijo težke vprežne konje valonskega in burgundskega plemena. Moramo priznati, da požlahtnovanje konj močno in veselo napreduje. Kmetje so se začeli vedno bolj zanimati za žrebčarske štacije, kder se nahajajo žrebci omenjenih pasem ... žrebec Aubry ... burgundec, je izvrsten... » (Poročilo ..., 1880). O reji konj na območju Savinjske doline piše tudi Slovenski gospodar (Premiranje ..., 1881). Pasma konj sicer neposredno ne imenuje, ampak jo omeni na splošno: »...se je Savinčanom moglo ponosno srce veselja smejeti, ko je bilo videti, da imamo tako lepe konje v naši krasni okolici...«. Slovenski narod (Iz Žavca, 1881) pri pravilih za dirko že poimenuje pasmo konj, ko govori o »konjih plemena Savinjskega«. Enako poimenovanje pasme je zapisano še v Slovenskem gospodarju (Konjska dirka ..., 1882 in Konjska dirka ..., 1883), Slovencu (Konjska dirka, 1882 in Načrt za konjsko dirko, 1883), Kmetijskih in rokodelskih novicah (Načrt za konjsko dirko ..., 1882 in Iz Žavca, 1883) in Slovenskem narodu (Veliko premiranje, 1883). Slovenski gospodar (Premiranje konj ..., 1884) poroča o premiranju konj in dirki v »Žavci«, kjer uvodoma graja slabo rejo konj »kajti lepe, izvrstne konje imajo večinoma celo leto v hlevu in njih redijo, da so okrogli in debeli, kakor rejeni prašiči ali hoditi ne znajo...«. Slovenec (1886) poroča, da bo c.kr. topništvo poskusilo savinjske konje za vprego in da je oddelek takih konj odšel iz Celja na Dunaj. Kratek opis pasme Posavinjski konj je objavil Gajza (1886) v Gospodarskem glasniku za Štajersko. Nastanek pasme je posledica vztrajnega in dolgoletnega dela konjerejskega društva. Žrebce so uporabljali za pripuščanje v Posavinju in drugod po Štajerskem. Posavinjske kobile so uporabljali v vojski pri artileriji, kjer so se dobro obnesli pri vleki topov. Na dirki v Gradcu so se leta 1885 dobro izkazali štirje posavinjski žrebci. Svetuje, da bi za vzrejo žrebcev skrbele z nakupom žrebet tudi državne žrebčarne.

V Gospodarstveni prilogi k 51. številki Slovenskega gospodarja je predstavljena tedanja štajerska konjereja, ko so Štajersko razdelili v štiri plemenske okraje in en vzrejni okraj (Štajarska konjereja, 1888). Savinjska je spadala v tretji plemenski okraj, kjer so nekaj manjše živali vendar še primerne za težko vožnjo. V članku »Konjska dirka v Žalci« avtor sporoča, da se je na dirki pokazalo: »... zopet, kakor že tolikokrat, pokazalo se, kaj da premorejo Savinjski konji v diru; in da so naši konji jako iskani od konjskih kupcev, celo iz inozemstva, kakor tudi to, da so taisti večjidel pri konjskih železnicah na Dunaju, v Gradcu, Budapeštu, Zagrebu, vam je v dokaz, da je to plemo čilo in čvrsto...« (J. K. Savinjski, 1891). Domovina piše, da se je dirkanja udeležilo »18 konj našega domačega Savinjskega plemena... Da so posebno naši savinjski

konji na jako dobrem glasu, kot čvrsti in brzi konji ...« (Konjska dirka ..., 1891).

O slovesu konj iz Savinjske doline priča tudi članek, ki so ga objavile Kmetijske in rokodelske novice 1897 leta (Konjereja, 1897). Poroča o prvem konjskem sejmu, ki je bil 2. avgusta 1897 v Novem mestu. Na sejmu se je zbralo več konjerejcev in menili so: » Vsi so bili jedini in popolnoma složni, da moramo Dolenjci začeti z ono konjsko pasmijo, katera se po vsi pravici v lepi Savinski dolini tako visoko čisla, to je, da začnemo rediti lahkejše noriške konje. Pristav deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu gospod Rohrman je v imenu kmetijske družbe kranjske vzel izrečene želje konjerejcev na znanje, da jih sporoči kmetijski družbi, ta pa zopet poljedelskemu ministerstvu. Povrh je gospod Perdan obljubil, da stori vse, kar je v njegovi moči, da dobimo v deželo nekaj laških noriških žrebcev-plemenjakov. Brez kobil seveda ta reja ne bo kaj prida. Treba bo, da pojdejo Dolenjci po te kobile v druge kraje, namreč v Savinsko dolino in v hribe okoli Sevnice, okoli Jurjevega kloštra in Planine.«

Dve kobili savinjske pasme sta bili skupaj z osmimi kobilami noriške pasme predstavljeni na dunajski razstavi konj (Štajerski konji ..., 1910). Ta skupina je prekosila vse ostale razstavljene kobile iz drugih avstrijskih kronovin in ji je bila priznana najvišja nagrada, državna diploma.

Opis posavinjskega konja najdemo tudi v sestavku »Konj ali govedo. S posebnim ozirom na Savinsko dolino« (J. S. ML., 1912).

Časopis Jutro (Srezki kmetijski ..., 1934) je v kratki notici o seji srezkega kmetijskega odbora za konjiški srez zapisal: »Srezki veterinar Kulterer Filip je zastopal mnenje, da je treba ostati v srezu pri konju noričancu, če ne bo tehtnih vzrokov za starega savinjskega konja.« Jutro (Mož, ki ga Saleška ..., 1935) in Slovenski gospodar (Velenje, 1935) sta ob sedemdesetletnici Karla Adamovicha poudarila tudi njegove zasluge za rejo težkih savinjskih konj.

V opisu pasem konj je Hinterlechner (1937) opisal tudi bivšega savinjskega konja, »...ki je nastal iz križanja noriške in ardenske pasme (Aubry). Ardenska pasma je plod belgijske in arabske krvi. Savinjski konji so bili zelo iskano blago. Uvrstil jih je med srednje težke konje ...«.

Ob ustanovitvi konjerejske podružnice za Slovenijo v Petrovčah (Ustanovitev ..., 1939) je bila izražena tudi misel, da bi se priključila tudi gornja savinjska dolina, kjer so še ostali tipi savinjskega konja. Slovenski gospodar (Gospodarske ..., 1939) pa poroča o predavanju o zgodovini savinjskega konja. Dobovišek (1963) v Celjskem tedniku obuja spomine »... po kolovozih in med brazdami so hrzali razpenjeni težki savinjski konji. Sedaj je konja, nekdanji ponos savinjskega hmeljarja, že skoraj popolnoma zamenjal stroj.«

Jurkovič (1966) v sestavku Reja hladnokrvnega konja v Sloveniji opisuje tretje rejsko področje, ki je obsegalo okraje Celje, Slovenj Gradec, Rogatec in Brežice. Tu so največ plemenili valonski, ardenski in burgundski žrebci. Težišče reje je bilo v Savinjski dolini, zato so konja s tega področja tudi imenovali »Savinjski konj« (Santhaler Pferd).

4 SKLEPI

Na osnovi dognanj iz zgodovinskih virov lahko lažje razumemo razvoj pasem konj na področju današnje Slovenije. Pogled iz današnje perspektive jasno pokaže, da je bila konjereja v predvojnem času ključnega pomena in gospodarska panoga, ki ji je bila namenjena velika pozornost. Z zatonom konjereje v času med in po obeh vojnah smo izgubili velik del genetske pestrosti na področju pasem konj, ki so bile vzrejane na tem področju. Na drugi strani smo zgubili velik del znanj, ki se zaradi zatona panoge niso prenašala iz generacije v generacijo. Navedena dejstva in spoznanja v tem sestavku nam lahko popestrijo oz. pokažejo nove vidike pri izdelavi strategij razvoja konjereje v Sloveniji in širše.

5 VIRI

- 50 let delovanja našega deželnega zbora – II. 1911. Soča, XLI, 41: 1
- B. Fl. 1881. Dopisi. Od Savinje (Konjska dirka v Žavci). Slovenski gospodar, 15, 31: 244–245
- Bleiweis J. 1855. Zgodovina ces. kralj. Kranjske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana: 32 str.
- Bleiweis J. 1858. Nauk od reje domače živine. Ljubljana: 72 str. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VTPVW-G4Y> (27. feb. 2013)
- Bleiweis J. 1871. Nauk o umni živinoreji. Ljubljana: 119 str. in 18 tab. podob
- C. kr. Dvorno kobilišče v Lipici na Krasu. 1880. Edinost, 5, 20
- Cividini A., Šalehar A., Simčič, M. 2009. An attempt to determine the zootechnical characterization for some old Slovenian horse breeds. I. mednarodni simpozij o konjičoj industriji i 3. hrvatski simpozij o lipicanskoj pasmini. Slavonski Brod: 71–75
- Das K. K. Hofgestüt za Lippiza: 1580–1880. 1880. K. K. Oberstallmeisteramte. Wien: 167 str.
- Deželno kmetijsko društvo v Vidmu. 1909. Soča, XXXIX, 43: 3
- Dobovišek K. 1963. Na barikadah novega časa. Celjski tednik, 15, 47: 5
- Domače novice (C. kr. topništvo). 1886. Slovenec, 14, 237
- Dr. M – G.F. 1925. Potek razstave živine v Kobaridu. Gospodarski vestnik, 3, 12: 249–250
- Državno posestvo Prestranek. 1923. Gospodarski list, 2, 3: 51–52

- Dular F. 1895. Konji avstrijsko – ogerske države. V: Umna živinoreja. II. knjiga. O pasmah in umni reji domače živine. Celovec: 59–68
- Dve sliki z razstav bikcev in žrebet v Kobaridu in Tolminu. 1927. *Gospodarski vestnik*, 5, 1: 8
- F. G. 1926. Razstava bikcev in žrebet v Kobaridu in Tolminu. *Gospodarski vestnik*, 4, 12: 234–235
- Furlanski konji. 1926. *Gospodarski list*, 5, 1: 4–5
- Gabrščik O. 1907a. Obdarovanje konj na Tolminskem. *Soča*, 128: 3–4
- Gabrščik O. 1907b. Obdarovanje konj na Tolminskem. *Soča*, 129: 3–4
- Gabrščik O. 1907c. Obdarovanje konj na Tolminskem. *Soča*, 130: 4
- Gajza W. 1886. Posavinjski konj. *Gospodarski glasnik za Štajersko*, 24: 302
- Gospodarske stvari. Premiranje in dirka v Žavci. 1881. *Slovenski gospodar*, 15, 37: 290–291
- Gospodarske zanimivosti. 1939. *Slovenski gospodar*, 73, 20: 11
- Haupt K. 1881. Gospodarske stvari. Konjska dirka v Savinjski dolini. *Slovenski gospodar*, 15, 31: 242–243
- Herkunft und Zuchtgeschichte. 1993. *Verbreitung der Lipizzaners. Literatur*. V: Heinz Nuernberg. *Der Lipizzaner mit einem Anhang ueber Kladruher. Die Neue Brehm-Buecherei Bd. 613. Magdeburg, Essen: 7–27 in 39–41 in 245–250*
- Hinterlechner H. Konjereja. 1937. *Pasme konj. V: Domače živali. II.: 710–754*
- Hlubek F.X. 1846. *Pferdezucht. V: Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark. Gratz: 109–115*
- Illyrisches Blatt. 1828a. Das k.k. Karstner Hof-Gestütte Lipizza und dessen Filiale Prästraneg, 10, 12: 45–46
- Illyrisches Blatt. 1828b. Das k.k. Karstner Hof-Gestütte Lipizza und dessen Filiale Prästraneg, 10, 13: 52
- Iz Bohinja na sv. Lukeža dan. 1872. *Kmetijske in rokodelske novice*, 30, 44: 352–353
- Iz Bohinja. 1873. *Kmetijske in rokodelske novice*, 31, 4: 31
- Iz Bohinja. 1899. *Slovenec*, XXVII, 291
- Iz Vremske doline. 1852. *Kmetijske in rokodelske novice*, 10, 3: 12
- Iz Žavca. 1881. *Slovenski narod*, 14, 196
- Iz Žavca. 1883. *Kmetijske in rokodelske novice*, 41, 34: 272
- Izlet v Kropo. 1939. *Jutro*, 20, 52: 5
- J. K. 1891. Savinjski. Konjska dirka v Žalci. *Slovenski gospodar*, XXV, 39: 314
- J. S. ML. 1912. Konj ali govedo? *Narodni list*, 7, 6: 6
- Jurkovič J. 1966. Reja hladnokrvnega konja v Sloveniji. V: *Zbornik Biotehniške fakultete univerze v Ljubljani, Veterinarstvo*, XIII. zvezek: 279–288
- Juvan. 1909. Osrednji svet za konjerejo in razdelitev konjerejskih plemenskih okolišev. *Gospodarski Glasnik za Štajersko*, 58, 4: 25–26
- Kmetijsko društvo za Goriško. 1910. *Soča*, XL, 72: 3
- Kobarid. 1915. *Slovenski narod*, XLVII, 291: 3
- Kobariški konj v Italiji. 1909. *Primorski gospodar*, 5, 3: 360–361
- Konjereja v Prekmurju. 1933. *Murska krajina*, 2, 7: 3–4
- Konjereja. 1897. *Kmetijske in rokodelske novice*, 55, 33: 319–320
- Konjerejci zahtevajo Noniusa. 1933. *Murska krajina*, 2, 25: 4
- Konjerejski odsek. 1909. *Primorski gospodar*, 5, 24: 379–380
- Konjska dirka. 1882. *Slovenec*, 10, 100
- Konjska dirka v Žavci v Savinjski dolini. 1882. *Slovenski gospodar*, XVI, 35: 273–274
- Konjska dirka v Žavci. 1883. *Slovenski gospodar*, XVII, 34: 267–268
- Konjska dirka v Žalci. 1891. *Domovina*, 1, 10: 100
- Kramer E. 1887. Kmetijsko berilo za nadaljevalne tečaje ljudskih šol in gospodarjem v pouk. Trst: 245 str.
- Kraške dvorne kobilarne (Dopis s Krasa, v spomin 300letnico v Lipici). 1880. *Slovenski narod*, XII, 103: 1–2
- Kühlar Š. 1933. Težki ali lahki konj. *Murska krajina*, 2, 42: 3–4
- Licencovanje v Medjimurju. 1926. *Konjerejec*, 3, 1: 6
- Mož, ki ga Saleška dolina ne pozabi. 1935. *Jutro*, XVI, 98
- Načrt za konjsko dirko. 1882. *Kmetijske in rokodelske novice*, 40, 35: 274–275
- Načrt za konjsko dirko. 1883. *Slovenec*, 11, 116
- Naši noriki. 1912. *Konjerejec*, 41, 12: 80–81
- Naši noriki. 1912. *Konjerejec*, 42, 4: 34–36
- Naši noriki. 1916. *Gospodarski Glasnik za Štajersko*, 65, 20: 156
- Novak V. 1970. *Živinoreja V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 343–394*
- O konjarstvu. 1887. V: Kramer E. Kmetijsko berilo za nadaljevalne tečaje ljudskih šol in gospodarjem v pouk. Trst: 209–216
- Oblak I. 1938a. Pasemsko vprašanje. V: *Živinoreja*, III. Konjereja. Ljubljana: 5–7
- Oblak I. 1938b. Konjereja. V: *Za izboljšanje življenjskih pogojev našega kmetijstva. Poročilo o kmetijski anketi*, Ljubljana: 279–290
- Oblak I. 1944. Obnova konjereje. *Kmetijske novice*, 1, 5: 33–34
- Okrožnica deželnega odbora, zadevajoča konjerejo. 1898. *Kmetovalec*, 15, 6: 43
- Otvoritev koč na Krnu. 1901. *Slovenski narod*, XXXIV, 181
- Pirc G. 1920. Star bohinjki konj. *Kmetovalec*, 37, 4: 49
- Pirc G. 1920. Star bohinjki konj. *Priloga Konjerejec*, 4, 2
- Podgrajski Fr. 1935. *Medjimurski konj. Slovenski gospodarski list*, 2, 20: 240–242
- Porenta L. 1875. Novi kranjski panj po Dzierzonovi osnovi. *Kmetijske in rokodelske novice*, 33, 13: 114
- Poročilo o občnem zboru konjerejskega odseka 23. novembra 1881. 1881. V: *Naznanila konjerejskega odseka c. k. kmetijske družbe Kranjske, Ljubljana, Kranjska kmetijska družba: 14–28*
- Poročilo o petem konjerejskem okrogu Štajerskem. 1880. *Slovenski gospodar*, 14, 49: 387
- Premiranje konj in dirka v Žavci. 1884. *Slovenski gospodar*, 18, 37: 418
- Ravnik. 1925. Razstava goveje živine belanske in žrebet kobariške pasme – Kobarid, 16. novembra 1925. V: *Živinoreja in živinozdravstvo (6 člankov). Gospodarski list*, 4, 11: 214–218
- Razstava goveje živine in žrebet v Kobaridu. 1925. *Gospodarski list*, 4, 12: 240–241
- Reja drobnice na Goriškem. 1913. *Primorski gospodar*, 9, 22: 337–340
- Selan U. 1909a. Kobariški konj. *Primorski gospodar*, 5, 8: 113–117

- Selan U. 1909b. Kobariški konj. Primorski gospodar, 5, 9: 129–132
- Skalovič M.S. 1880a. Iz Kraške bisage. Edinost, 5, 1: 1–3
- Skalovič M.S. 1880b. Lipica. Edinost, 5, 20
- Skalovič M.S. 1880c. Lipica. Edinost, 5, 22
- Srezki kmetijski odbor za konjiški srez. 1934. Jutro, 15, 74
- Stefančič A. 1966. Razvoj živinoreje od začetka XVIII do konca XIX stoletja. V: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. Ljubljana, SAZU: 11–27
- Stefančič A. 1951a. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. Živinorejec, 1, 1: 28–31
- Stefančič A. 1951b. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. Živinorejec, 1, 2: 33–36
- Stefančič A. 1951c. Slovenska živinoreja v 19. stoletju. Živinorejec, 1, 3–4: 95–105
- Sustič J. 1926. O konjereji. V: Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah. Spiller-Muys F., Sustič J., Presel I., Pevec J. (ur.). Ljubljana: 275–288
- Šalehar A. 2009a. Bohinjski konj. Revija o konjih, 17, 5: 26
- Šalehar A. 2009b. Posavinjski konj. Revija o konjih, 17, 9: 48
- Šalehar A. 2009c. Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasmah do leta 1945. Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, Domžale: 101 str.
<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZTF15AIY> (27. 2. 2013)
- Šalehar A. 2010. Kobariški konj – poskus zootehniške karakterizacije pasme : stara slovenska pasma. Revija o konjih, 18, 5: 24–25
- Šalehar A. 2011. Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje. Tretja dopolnjena izdaja. Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, Domžale: 33 str.
<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NQ1J2QX2> (27. 2. 2013)
- Šerbec. 1933. Konjerejci v srezu M. Sobota zahtevajo »Noniusa«. Kmetovalec, 50, 5: 58–59
- Šl. 1927. Nonius. Konjerejec, 4, 2: 1–2
- Štajarska konjereja. 1888. Gospodarstvena priloga 51. številki Slovenskega gospodarja, 12: 45–46
- Štajerski konji na Dunaju. 1910. Gospodarski glasnik za Štajersko, 22: 176
- Trilerjeva kočna na Krnu. 1991. Planinski vestnik, XCI, 7–8: 397
- Turk H. 1930a. Ob 350 letnici lipicanskega konja. Ilustrirani Slovenec, 6, 27: 214
- Turk H. 1930b. Ob 350 letnici Lipicanca. Kmetovalec, 47, 8: 70–71
- Ustanovitev konjerejske podružnice za Slovenijo v Petrovčah. 1939. Slovenec, LXVII
- Ustanovitev konjerejskega društva za Tolminsko. 1910. Primorski gospodar, 6, 9: 138–140
- V spomin 300 letnega obstoja c.k. dvornega kobilstva v Lipici na Krasu. 1880. Kmetijske in rokodelske novice, 38, 15: 121
- Valvasor V. 1689a. Slava vojvodine Kranjske, 2. knjiga: str. 112 in 136
- Valvasor V. 1689b. Slava vojvodine Kranjske, 11. knjiga: 410
- Valvasor V.J. 2009. Čast in slava vojvodine Kranjske. Slovenski prevod. Ljubljana, II. knjiga: 263 str.
- Valvasor V. J. 2010. Čast in slava vojvodine Kranjske. Slovenski prevod. Ljubljana, XI. Knjiga: 304 str.
- Veble. 1934a. Naša konjereja ob jubileju »Kmetovalca«. Kmetovalec, 51, 4: 93–96
- Veble. 1934b. Stanje naše konjereje leta 1934, v številkah, slikah in tabelah. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1934. Ljubljana: 4–19
- Veble. 1934c. Uspehi konjerejske ankete v Mariboru. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1934. Ljubljana: 19–26
- Veble. 1934d. Zakonska osnova naše konjereje. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1934. Ljubljana: 26–33
- Veble. 1936a. K zakonski osnovi naše konjereje. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1935 in 1936. Ljubljana: 52–59
- Veble. 1936b. Stanje naše konjereje leta 1936 v številkah, slikah in tabelah. V: Konjerejec dravske banovine. Letno poročilo za leto 1935 in 1936. Ljubljana: 7–16
- Velenje. 1935. Slovenski gospodar, 69, 17
- Velik sejem za konje v Vidmu na Furlanskem. 1909. Soča, XXXIX, 47
- Veliko premiranje konj v Žavci. 1883. Slovenski narod, XVI, 90
- Vicedomski arhiv – ARS, fond AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko (gradivo posredovano od mag. Janeza Rusa, 6. 2. 2012)
- Von den Thieren in Crain und zwar sonderlich von dem sogenannten Thierlein Bilich. 1689. V: Die Ehre dess Hertzogthums Crain ..., III. Valvasor V. J. (ur.). Buch, Kapitel XXXI: 437–442
- Za povzdigo konjereje v slov. delu Goriško – Gradiščanske. 1909. Primorski gospodar, 5, 10: 157–159
- Zalokar J. 1854. Konji. V: Umno kmetovanje in gospodarstvo. C.K. kranjska kmetijska družba, Ljubljana: 154–159
- Zapisnik seje osrednjega odbora »Goriškega kmetijskega društva« od dne 2. junija 1910 ob 10 uri dopoldne. 1910a. Primorski gospodar, 6, 11: 172–175
- Zapisnik občnega zbora »Goriškega kmetijskega društva« v Gorici, ki se je vršil dne 16. junija 1910. 1910b. Primorski gospodar, 6, 13: 206–208
- Zapisnik občnega zbora »Goriškega kmetijskega društva« v Gorici, ki se je vršil dne 16. junija 1910. 1910c. Primorski gospodar, 6, 14: 217–223
- Zapisnik ustanovnega občnega zbora Konjerejskega društva od dne 7. maja 1911, ki se je vršil ob 21. uri popoldne v prostorih Občinskega doma v Kobaridu. 1911a. Primorski gospodar, 7, 10: 157–160
- Zapisnik ustanovnega občnega zbora Konjerejskega društva od dne 7. maja 1911, ki se je vršil ob 2.1 uri popoldne v prostorih Občinskega doma v Kobaridu. 1911b. Primorski gospodar, 7, 11: 173–175
- Zapisnik ustanovnega občnega zbora Konjerejskega društva od dne 7. maja 1911, ki se je vršil ob 2.1 uri popoldne v prostorih Občinskega doma v Kobaridu. 1911c. Primorski gospodar, 7, 12: 191–192
- Znaki nonius-plemena. 1926. Konjerejec, 3, 6: 6